

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.35>

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Бутенко Віктор Борисович,
перший заступник керівника
Луганської місцевої прокуратури № 2
Луганської області,
здобувач кафедри кримінального
процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків,
Україна)

Стаття присвячена дослідженню історичних етапів становлення та розвитку інституту запобіжних заходів. Автором проаналізовано законодавство, яке на певному етапі державотворення регулювало застосування запобіжних заходів. У статті проаналізовано низку проблемних питань щодо запобіжних заходів згідно з Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК України). Зазначимо, що на теренах сучасної України прообраз сучасної системи запобіжних заходів виникає починаючи з XIII ст., що зумовлено появою перших законодавчих актів, що були прийняті на території першого державного утворення на території України – Київської Русі. Зважаючи на тривалість наукового пошуку в цьому напрямі, доцільно вивчити питання щодо еволюції поняття «запобіжні заходи» із застосуванням певної періодизації розвитку законодавства та наукової думки. Метою нашого дослідження є визначення обґрунтованого критерію періодизації розвитку вітчизняного кримінально-процесуального законодавства, наведення відповідних етапів такого генезису. Однак, на нашу думку, без здійснення такої періодизації вивчення історії кримінально-процесуального права перетворюється на безсистемний опис нормативно-правових актів, тому розглянемо і основні позиції щодо класифікації певних вітчизняних періодів розвитку кримінально-процесуального законодавства та права.

Генеза запобіжних заходів знаходить своє відображення на різних етапах розвитку суспільства залежно від історичних право-державотворчих процесів. Застосування запобіжних заходів як виду забезпечення кримінального провадження є одним із основних питань, які виникають у процесі досудового розслідування та судового провадження. Історичний шлях виникнення і розвитку запобіжних заходів характеризувався тенденцією до збільшення їх кількості, що сприяє більш індивідуалізованому їх застосуванню.

Ключові слова: запобіжні заходи, види запобіжних заходів, заходи забезпечення кримінального провадження, досудове розслідування, судове провадження.

**PREVENTIVE MEASURES IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE:
HISTORICAL PERSPECTIVE**

Butenko Viktor Borisovich,
the First Deputy Head
of Lugansk local prosecutor's
office number 2 of the Luhansk region
a candidate for the criminal process
department of (Yaroslav Mudriy
National Law University,
Kharkiv, Ukraine)

The article is devoted to the study of the historical stages of formation and development of the institute of preventive measures. The author analyzes the legislation regulating the application of preventive measures at a certain stage of state formation. The article analyzes a number of problematic issues regarding preventive measures in accordance with the Criminal Procedure Code (hereinafter – the CPC of Ukraine). The history of the establishment of the Institute of Preventive Measures has gone a long way in development and dates back more than a century, and is impossible without analyzing individual conceptual provisions of the history of national science. It should be noted that in the territory of modern Ukraine the prototype of the modern system of preventive measures arises from the 13th century, which is caused by the appearance of the first legislative acts that were adopted in the territory of the first state formation in the territory of Ukraine – Kievan Rus'. Given the length of scientific research in this area, it is advisable to examine the evolution of the concept of "precautionary measures" by applying a certain periodization of legislative development and scientific thought. The purpose of our study is to determine the justified criterion for the periodization of the development of domestic criminal procedural legislation, to provide the appropriate stages of such genesis. However, in our opinion, without carrying out such periodization, the study of the history of criminal procedure law becomes a haphazard description of normative legal acts, so let us consider and the main positions exist regarding the classification of certain domestic periods of development of criminal procedure law and law.

The genesis of preventive measures is reflected at different stages of society, depending on the historical law-making processes. The use of precautionary measures as a form of criminal prosecution is one of the main issues raised in the pre-trial investigation and judicial proceedings. The historical way of occurrence and development of preventive measures was characterized by a tendency to increase their number, which promotes their more individualized application.

Key words: preventive measures, types of preventive measures, criminal proceedings, pre-trial investigation, court proceedings.

Історія становлення інституту запобіжних заходів пройшла тривалий шлях розвитку та нараховує не одне століття, і неможлива без аналізу окремих концептуальних положень історії вітчизняної науки. Так,

Л.О. Окіншевич, досліджуючи історію розвитку українського права, застосував його поділ на такі епохи: 1) феодальну (X – XV ст.ст.); 2) станової держави (XVI – середина XIX ст.ст.); 3) модерної держави [1, с. 6].

Однією з перших найдавніших історико-правових пам'яток, яка містила елементи кримінального процесу, що особливим чином регламентували кримінальні процесуальні правовідносини, були договори Новгороду з Готським берегом та німецькими

містами 1189–1195 рр., Смоленська з Ригою, Готським берегом та німецькими містами 1229 р. Так, у ст. 4 договору 1229 р. регламентувалася процедура попереднього ув'язнення й встановлювались гарантії недоторканності іноземних купців: «Аще Руськийи гость в Ризе, или на Готьскомь березе извинится, никакоже его вьсадити в дыбу. Оже будеть порука по нь, то дати на поруку; не будет ли поруки, то лзе и в железа вьсадити. Или Немечьскийи гость извинится Смоленьске, не лзе его вьверечи в погреб; оже не будеть по нь поруки, лзе его в железа вьсадити». Як бачимо, у договорі передбачався прообраз поруки як запобіжного заходу для купців (гостів). У разі вчинення ними будь-яких злочинів винний не міг бути ув'язнений, якщо надавав надійного поручителя [2, с. 60, 78].

Наступним законодавчим актом, що регламентував запобіжні заходи, була Руська Правда. Заходами попередження та припинення злочинів були: порука, порука у зв'язку з хресним цілуванням, зверненням до духовенства (особливо під час народних заворушень), позбавлення та обмеження волі (саджання в проруб, льох, істобку, рів, темницю, віддачу за пристава) [3, с. 132].

У другій половині XIV ст. розпочався тривалий процес інкорпорації земель тогочасної України до складу Литовської держави й Речі Посполитої, що позначилось і на правовій системі. Статути Великого князівства Литовського вперше у вітчизняному праві регламентували процедуру досудового ув'язнення, і передбачали можливість його застосовування до неосілих шляхтичів, приватновласницьких підданих, господарських селян та міщан. У всіх трьох статутах окремими артикулами було закріплено, що жоден осілий шляхтич не міг бути затриманий і ув'язнений до суду [4, с. 91].

Перейдемо до дослідження документа «Статут благочиння або поліцейський» 1782 р., у якому було закріплено приблизний перелік доказів, достатніх для поміщення особи в тюрму. Однією з прогресивних ідей, викладених у Статуті, було те, що заходи кримінально-процесуального примусу та заходи кримінального покарання мають зовсім різні цілі, що тримання обвинуваченого під вартою до суду має бути, наскільки це можливо, коротшим [5, с. 272, 273].

Наступним документом, який закріплював запобіжні заходи, був «Статут кримінального судочинства», що був прийнятий у 1864 році. «Заходи перешкоджання обвинуваченому ухилитися від слідства» були встановлені у ст. 416 Статуту, де вказувались такі їх види: відібрання посвідки на проживання або підписки про явку до слідства та невідлучення з місця проживання; передача під особливий нагляд поліції; передача на поруки; взяття застави; домашній арешт та взяття під варту. На теренах сучасної України починаючи лише з початку XVIII ст. формується певний прообраз системи запобіжних заходів. Із введенням у дію Зводу законів Російської імперії 1832 року відповідно до ст. 876 передбачалися такі види запобіжних заходів: 1) тримання у в'язниці або при поліції; 2) домашній арешт; 3) поліцейський нагляд; 4) віддача на поруки [6, с. 307].

У 1857 р. після внесення змін до Зводу законів обставини, що враховуються під час обрання запобіжних заходів, дещо розширились, однак також не вносили чіткої ясності для їх розмежування. Так, у ст. 135 Зводу вказувалось, що домашній арешт і поліцейський нагляд слід застосовувати щодо обвинувачених у злочинах менш важливих, за які вони підлягали б ув'язненню у фортеці, у гамівних будинках або у в'язниці. Разом із тим запобіжний захід у вигляді передачі на поруки міг бути застосований за обставин, аналогічних домашньому арешту [6, с. 307]. Таким чином, якщо порівнювати зазначені вище Звід законів та Статут кримінального судочинства, то стає помітним той факт, що такий інститут кримінального процесу, як запобіжні заходи, в 1864 році з прийняттям зазначеного вище Статуту в своєму арсеналі вже налічував

два нові запобіжні заходи, а саме: а) відібрання виду на проживання чи зобов'язання підпискою про явку до слідчого і «невідлучку» з місця проживання; б) взяття застави.

У КПК УРСР 1922 року запобіжним заходам була присвячена глава XII, якою передбачалося, що від кожної особи, притягнутої як обвинуваченого, слідчий відбирає підписку про явку з обов'язком повідомляти про зміну проживання (ст. 146), і в ст. 147 було передбачено такі їх види: 1) підписка про невиїзд; 2) порука особиста та майнова; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) взяття під варту [7].

10–15 березня 1924 року з КПК були виключені запобіжні заходи майнова порука і застава, крім того, на законодавчому рівні в КПК у 1927 році був закріплений спеціальний запобіжний захід для військовослужбовців [8, с. 113].

Надалі система запобіжних заходів залишалася незмінною аж до 1958 року, коли у грудні 1958 року були прийняті «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». Цим нормативно-правовим документом передбачалися такі запобіжні заходи, як: підписка про невиїзд, особиста порука або порука громадської організації та взяття під варту. Крім того, Основи передбачали, що запобіжними можуть бути і інші заходи, які передбачені законодавством союзних республік [9].

Наступний період, пов'язаний із прийняттям КПК УРСР 1960 року, де у ст. 149 були передбачені такі запобіжні заходи, як: 1) підписка про невиїзд; 2) особиста порука; 3) порука громадської організації, колективу; 4) застава; 5) взяття під варту; 6) нагляд командування військ [10].

Після становлення незалежності України законодавець виділив у КПК Розділ 8, який мав назву «Провадження у справах про злочини неповнолітніх», де у Главі 36 «Особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх» містилася ст. 436, в якій було зазначено, що до неповнолітнього обвинуваченого, окрім загальних запобіжних заходів, які були визначені у ст. 149 КПК, можуть застосовуватися передача їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячих установах, – передача їх під нагляд адміністрації цієї установи [11, с. 68].

Як відомо, з моменту прийняття КПК УРСР 1960 р. і аж до 2012 року до нього вносились зміни понад 200 разів, що обґрунтовувало заміну його на новий КПК України, який би набагато більше відповідав умовам і вимогам сучасності. Зазначене вище стало поштовхом до того, що в 2012 році було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України.

І тільки надалі із прийняттям КПК 2012 року підписка про невиїзд, поруки громадської організації або трудового колективу, нагляду командування військової частини, які були передбачені попередніми КПК УРСР (1922, 1927 та 1960 років), була запроваджена нова система запобіжних заходів, до складу якої відповідно до ст. 176 КПК України ввійшли: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою [12].

З прийняттям КПК України запроваджується нова концепція запобіжних заходів, покликана забезпечити дотримання органами слідства прав та свобод підозрюваних та обвинувачених. Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України є великим кроком у процесі модернізації правової системи нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Іванов В.М. Історія держави і права : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2003. 416 с.
2. Памятники русского права. Памятники права феодальной раздробленности Руси XII – XV вв. / сост. А.А. Зимин; под ред. С.В. Юшкова. Москва : Госюриздат, 1953. Вып. 2. 442 с.

3. Білецька К.К. Виникнення та розвиток запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки на території сучасної України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5, 2014. С. 131–135.
4. Сокальська О.В. Попереднє ув'язнення як запобіжний захід у судовому процесі у добу Середньовіччя. *Науковий вісник*. № 1, 2014. С. 86–93.
5. Сіверський О.М. Розвиток заходів примусу на території України в історичному аспекті. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (33). С. 269–276.
6. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. Т. 8. Судебная реформа. Москва : Юрид. лит., 1991. 496 с.
7. Уголовно-процессуальный кодекс УССР от 13 сентября 1922 года. URL: <http://mir.zavantag.com/pravo/16693/index.html#155557>.
8. Уголовно-процессуальный кодекс УССР. Официальное издание в редакции 1927 г. Харьков : Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1927. 126 с.
9. Основы уголовного законодательства Союза ССР и республик: приняты Верхов. Советом СССР 02.07.1991 г. № 2281-1. URL: <http://www.lawmix.ru/sssr/866>.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року № 1001-05. URL: http://kon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0007.html.
11. Кримінально-процесуальний кодекс України: станом на 10 жовтня 2007 року : (офіц., текст). Київ : Видавничий дім «Скіф», 2007. 168 с.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page16>.

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.36>

ЩОДО СТРУКТУРИ МОВЛЕННЕВОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Савельєва Ірина Валеріївна,
аспірант кафедри галузевого права
(Херсонський державний університет,
м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена порівняльному аналізу тлумачення поняття «мовленневий портрет» у лінгвістиці, психології та криміналістиці. На основі наукових праць визначено належність такого поняття до криміналістичної техніки.

Автор розглядає різні типи мовленневих портретів: рівневий, комунікативний, генезисний, психологічний та фрагментарний.

У статті подано детальний порівняльний аналіз особливостей мовленневого портрету в лінгвістиці та психології, а також у практиці розслідування злочинів, зокрема методичних рекомендацій Головного слідчого управління Міністерства внутрішніх справ України та рекомендацій щодо проведення судові експертизи.

Визначено структуру мовленневого портрета особи в криміналістиці та перспективи застосування методу мовленневого портрета у кримінальному провадженні. Автор наголошує, що сьогодні структура мовленневого портрету в криміналістиці не досліджена.

Зроблено висновок, що в криміналістиці на основі типових завдань кримінального провадження слід звернути увагу на вивчення особливостей мовленневого портрету,